

A szakálhái őskori telep.

(Ide tartozik a III—XII. tábla.)

A Hódmezővásárhelyről kiinduló régi szegedi országút mentén, a Tisza védtöltése közelében fekszik Szakálhát. (1. kép.) A terület nagyjából elliptikusformájú sziget, amelynek hossz tengelye 331, legnagyobb szélessége 212 m. Délről a Tére-ere, északról természetes mélyedés határolja.

A halmon jelenleg két tanya áll: a Tisza-felőli Dr. Bakay Lajos egyetemi tanár úré, a városfelőli Diószegi Imre kisbirtokos úré. Ásatásainkat 1934 augusztus 7-től, szeptember 8-ig, az előbbi területen végeztük, ahol 1200 m² területet ástunk fel.

A feltárt területen több kultúra emlékét találtuk. E helyen csak az őskori település emlékeivel kívánunk foglalkozni.¹

A térszínből erősen kiemelkedő hátról kb. 20—25 cm vastag földréteget lehordtak, így a húmuszból csupán 5 cm maradt meg. Ez alatt 10—15 cm vastagságú, erősen kevert kulturréteg következett, amely tele volt szórványos leletekkel. Legnagyobb része bolygatva volt, ami a kulturák keveredését is megmagyarázza. Ezt, a feketefölddel erősen kevert réteget, mintegy 50 cm vastag réteg váltja fel, amelyben a sárgaföld az uralkodó. Közvetlenül ez alatt volt a háborítatlan sárgaföld, amit 65—90 cm mélységben találtunk meg, a szerint, amint vékonyabb vagy vastagabb réteget hordtak el felőle. A gödrök mindenkor ebbe mélyedtek.

A telep feltárt részén 29 gödört találtunk. (Alakjukat a 2. kép mutatja.) Ezeknek szája különböző mélységben tünt elő. Kétszer 40, négyszer 60, nyolcszor 80, ötször 100, egyszer 120 cm-en alól volt; kilencszer csak a gödör fenekét tudtuk megállapítani, a többi részét lehordták. Mélységük így váltakozott: két gödör 60—80, kettő 81—100, öt 101—120, tizenhárom 121—150, hat 150—200, egy a 200 cm-t is meghaladta. Hengeresátmetszetű volt 18 (2:I.), méhkasalakú 4 (2:IV.), lefelé-szélesedő

¹ A kora-árpádkori temetőre nézve I. Bálint Alajos dr.-nak e kötetben lévő közleményét. A III. táblán ezek a sírok is láthatók.

csonkakúpalakú 2 (2:III.), szabálytalanalakú 4, lépcsőzetes-keresztmetszetű 1 (2:II.). Ez utóbbiak közül az egyik valószínűleg csapda volt. Ennek a fenékén kettős, egymásbaillő homorodást figyelhattunk meg. Síma fenéke volt 12 gödörnek, homorú tizennégynek, egyenetlen háromnak.

A gödrökön kívül csupán egy települési jelenséget észlelhattunk. Egyik gödör közelében sártapaszból készült ismeretlen rendeltetésű építmény romjait találtuk. A megmaradt félellipszisalakú építmény két szára 38 cm távolságra volt egymástól. Középvonala 50 cm hosszú. Oldalfala

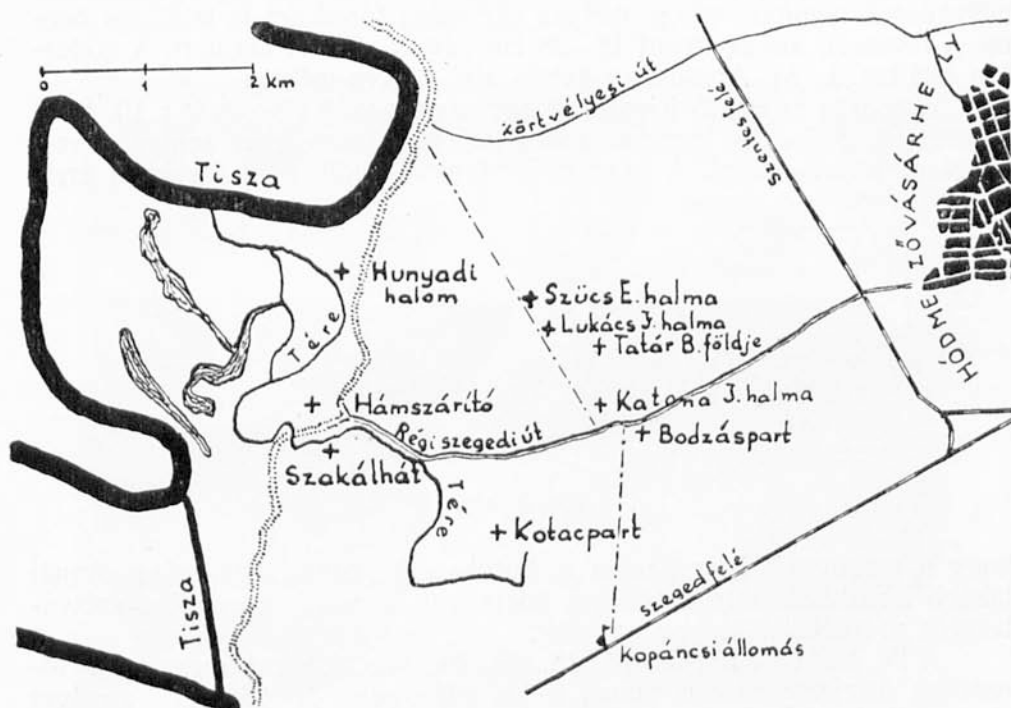

Abb. 1. kép.

3—5 cm vastag. Az oldalfalak 24 cm magasságig emelkedtek a fenék fölé, amelyen vékony hamuréteget is találtunk.

Hangsúlyozni kívánjuk, hogy a feltárt 29 gödör közül egyben sem lehetett semmiféle rétegződést megállapítani, pedig az előkerült anyag — mint már említettük is — valóban nem egyöntetű s különböző kulturák keveredését mutatja még akkor is, ha ugyanabból a gödörből került elő.

A 29 gödör leírását mellőzve, csak arról a kettőről kívánunk részletesebben szólni, amelyekben feltűnően sok, de mindég kevert anyagot találtunk. E két gödör a 6. és 25.

A 6. gödör hengeresalakú. Száját 70 cm mélyen találtuk meg. Átmérője 250, mélysége 200 cm. Kissé homorú feneke nem egyenletes, kisebb-nagyobb mélyedések tagolják. Nagymennyiségű neolitikus edénytöredékek, festett és kiöntős-szájú darabok voltak benne. Rétegződést azonban éppen úgy nem lehetett benne találni, mint a 25.-ben, amely az egész telep legnagyobb gödre volt. Alakja szabálytalan. Fölötte bronzkori edényt és edénytöredékeket találtunk. 20 cm-től 130 cm-ig tömve volt neolitikus cserepekkel. hossza 6,5, szélessége — 4 m-es szakaszon — 2,0 m, de mintegy 2,5 m-es darabon a 3 m-t is elérte. Fenekét kisebb bemélyedések tagolták. 40 cm mélyen sártapaszt töredéket is találtunk benne. A régészeti anyag itt-ott 18—25 cm vastag réteget alkotott. A gödörben találtuk az 51. Árpád-kori kettős sírt, 33 cm mélyen.

A gödrök és egyéb jelenségek egymáshoz való viszonyát a III. tábla szemlélteti. Sajnos a legpontosabb felmérésből sem lehet semmi összefüggésre következtetni. A kevert leletanyag pedig nem alkalmas arra,

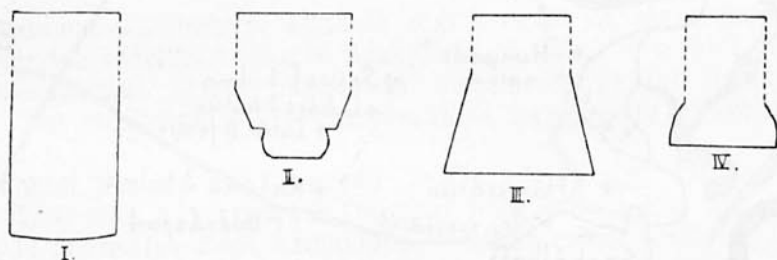

Abb. 2. kép.

hogy a megfigyelt jelenségeket is korokszerint osztályozhatnánk. Annál inkább kínálkozik erre a bőséges leletanyag, amelyet koronként szétválasztva az alábbiakban ismertetünk.

A IV. tábla 1., 10., 13., 14., 18., 19., 20., 24., 25. képein bemutatott töredékek díszítése azonos annak a kis edénynek díszítésével, amelyet Tompa Bodrogkeresztúrról ismertet.² A kisméretű töredékeken is felismerhető a határozottan azonos vonalvezetés. Ehhez a csoporthoz kapcsolódik a IV. 12. képen látható töredék, amelynek éppen az előbbemlített cserepekkel való együttes előfordulása, a tiszasági edény díszítés módjának, eddig kétséges eredetére is rávilágít,³ s azt kétségtelenül a bükkikulturára utalja, ami természetesen nem jelenti egyúttal az alak származását is, jóllehet bütykök nélkül ez is megtalálható a kultura formakészletében.⁴

A IV. 2. képen ábrázolt töredéken a mélyített pontsorok, három bekarcolt vonallal váltakoznak. Ennek a darabnak legközelebbi rokona az

² Die Bandkeramik in Ungarn. Tafel XXXVIII. 4., 5.

³ Aberg: Bronzezeitliche und Früheisenzeitliche Chronologie. III. 27.

⁴ Tompa: i. m. Abb. 7., 6. sor 3. ábra.

a borsodi töredék,⁵ amelyen a pontsorok és vonalak nem köralakban, hanem egyenes irányban haladnak és váltakozásuk is eltér.

Azok a töredékek, amelyeken a vonalak koncentrikus körök irányában sűrűn vannak bekarcolva (IV. 3., 4.), egy másik borsodi⁶ töredékhez hasonlítanak, amelynek alsó részén hasonló díszítések vannak, ha a díszítő elemek száma kevesebb is. Ezek között van az a töredék is (IV. 4.), amelynek fogóját, vagy talán a lábát vízszintes és függőleges irányban átfúrták s megnyújtva az edény testén túlvezették, legvégét pedig peremesen dolgozták ki. Ez a kiképzés nagyon hasonlít egyik trójai edényre, amelyen azonban kétségtelenül, mint edényláb szerepel.⁷

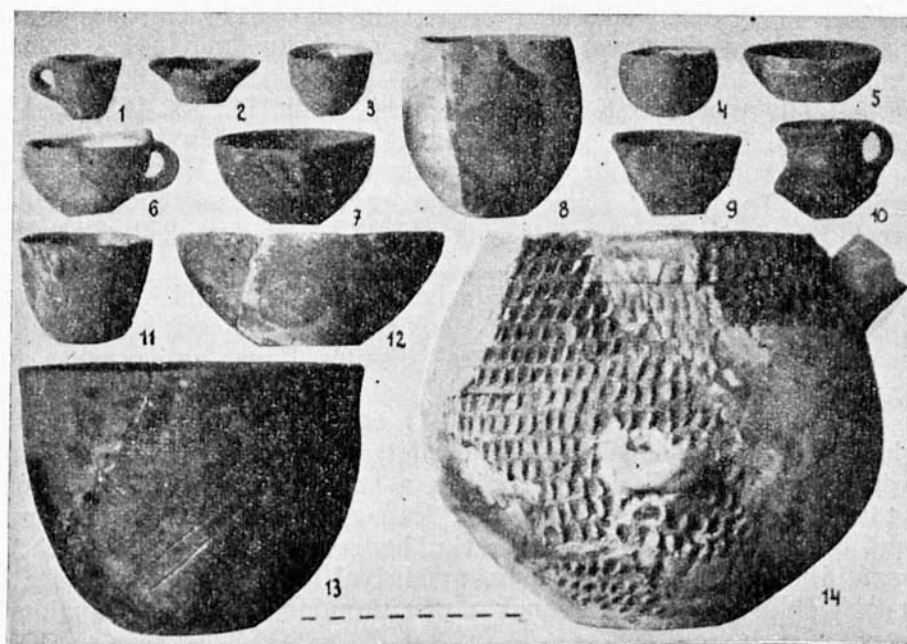

Abb. 3. kép.

A IV. tábla 5—7. képein bemutatott töredékek díszítésük alapján ebbe a csoportba tartoznak, de elemeiket azokon a meandervonalakon is megtaláljuk, amelyeket borsodi⁸ és aggteleki⁹ töredékekről ismerünk.

Van olyan edénytöredékünk, amelyen a fenyőágminta ismerhető

⁵ U. ott: Taf. XX. 1.

⁶ U. ott: VIII. 7.

⁷ H. Schmidt: Trojanische Altertümer, Berlin, 1902. 1508. kép. Csak a technikai hasonlóság kedvéért említjük.

⁸ Tompa: i. m. XVII. 2.

⁹ U. ott: XXIV. 1.

fel. (IV. 8.). Ezt a mintát több borsodi,¹⁰ büdöspesti¹¹ és aggteleki¹² edény töredékén, részint térkitöltőként, részint önállóan megtaláljuk.

Néhány töredéken egy-egy szabadon maradt szalagot 4—5 párhuzamosból alkotott vonaldísz választ el egymástól. A két szélső vonalat mindig bemélyedő pontok, esetleg vonalkák szagatják meg (IV. 16., 22., 26.). Ennek a díszítésnek részint önálló, részint térkitöltő elemként alkalmazott analógiáit néhány büdöspesti¹³ és borsodi¹⁴ töredéken ismerhetjük fel.

A létramintát (IV. 28.) az aggteleki barlangból¹⁵ és Borsodról¹⁶ ismerjük.

Képviselve vannak telepünkön a kiöntös és szívókás edények is. A töredékek közül egyet sikerült rekonstruálni (3. kép 14.) s így az aggteleki barlang egyik példányával együtt,¹⁷ ez nyújt fogalmat az elképzelhető formáról.

A talált nyolc darab közül (3. kép 14., V. 6., 14., 15., 16., 17., 18. és X. 20.) hét a 25., egy a 6. gödörből került elő. Ilyen edénytöredékeket eddig Aggtelekről,¹⁸ Borsodról,¹⁹ Bodrogkeresztúrról,²⁰ Rakamazról,²¹ Kecsőről,²² és Tordosról²³ ismertünk, ha egyrészüket csak ebből fejlődött dísznek látszik is. Egyik példányuk (V. 17.) egy aggtelekivel²⁴ teljesen megegyezik.

Hat edényünk kiöntös, kettő szívókás. A két utóbbi közül az egyik (X. 20.) egylyukú, a másikon (V. 6.) sok lyuk van, de ezek közül csak három volt egészen átfúrva, a többi csak díszítés. Ennek az egynek a díszítése is elüt a többitől.

A rekonstruált edény (3. kép 14.) egész felületét, vonalakból álló, párhuzamosan haladó, körömmel készített kiemelkedések díszítik. Anyaga durvaiszapolású, általában vörösre, a szájpere körül feketére égett. Magassága 28, szája 24, feneke 12, legnagyobb kiöblösödése 32 cm. A kiöntő a szájpere alatt 2·5 cm-re van, hengeresalakú, felül 3·5, alól 5 cm hosszú, átmérője 5 cm. Az edény, nyílásával lefelé-álló szalagfüle a legnagyobb öblösödésen van. Ennek a díszítésmódnak tökéletes analógiáját

¹⁰ U. ott: III. 5., XIX. 3., XX. 3.

¹¹ U. ott: VI. 14., XI. 8., XV. 12., 17.

¹² U. ott: XIV. 1., XXIX. 13.

¹³ U. ott: VIII. 6., IX. 11., XV. 1.

¹⁴ U. ott: V. 17., XVII. 12., XVIII. 1., 6.

¹⁵ U. ott: XII. 4.

¹⁶ U. ott: X. 16.

¹⁷ Nyáry: Az aggteleki barlang, mint őskori temető. 80. kép.

¹⁸ Tompa: i. m. XVI. 8., XXIV. 1., 2., 5., 13., 14., 17., XXIX. 19., Nyáry: i. m. 252—265. kép.

¹⁹ U. ott: XVII. 15., XIX. 7., 9., XXIV. 8.

²⁰ U. ott: XXXII. 16., 18.

²¹ U. ott: XXXV. 6., 8., 11.

²² Eisner: Slovensko v praveku, VIII. 15.

²³ Arch. Ért. 1930. 44. l.

²⁴ Tompa: i. m. XXIX. 19.

ismerjük a Herman Ottó-barlang egyik töredékéről²⁵ s ezekben és az alább ismertetendő díszítésekben látjuk a tiszai kultúra III. periodusának prototípusait.

Az V. 18. képen bemutatott edénytöredék kiöntője az előbbihez hasonló. Ennek az edénynek peremét és falát is újjbenyomások és csipések díszítik, de ez a minta már semmiféle tervszerűséget nem mutat. Annál meglepőbbek azok a töredékek, amelyeknek díszítése ugyanazzal a technikával készült s formájuk után ítélve is kiöntős edények lehettek. Ezeknek egy részén a csipések elhelyezése a spirális vonalvezetést követi (VIII. 6., IX. 14.), a többin teljesen szabálytalan és tervszerűtlen (IX. 2., 4., 8.). Ezek közt olyanok is vannak, amelyeknek a száját is benyomások tagolják (VIII. 6.), ami másféle daraboknál is előfordul (VIII. 9., IX. 17.).

Az V. 14. edénytöredék kiöntője vékony; legvége csaknem kihegyesedik. A töredék egész felületét egyformanagyságú bütykök díszítik. Ezek a bütykök a bükki-kultúra ismert anyagában idegenek. Annál inkább képviselve vannak a tiszai kultúra III. periodusának barbotin-anyagában.

Az V. 16. kiöntője csonkakúpos-formájú, s csúcsa az edény falától alig távolodik el. Az edény falát a kiöntő tövével egymagasságban két kis kiemelkedő bütyök díszíti. A szájpere alatt körbefutó, újjbenyomással készült díszítés van. A többi rész azonban díszítetlenül maradt. Ez a dísz megismétlődik néhány töredéken (IX. 7., 17.), néha kettős sorban is (IX. 5., 16.) és finomabb kivitelű edényen is előfordul (IX. 3.). A Herman Ottó-barlang egyik darabján is felismerhető, de itt két bütyök közt helyezkedik el.²⁶

Égészen díszítetlenül maradt az V. 17. képen bemutatott töredék felülete. Kiöntőjének csak alsórésze ugrik ki, a felső csaknem beleolvad a felületbe. Az V. 15. kiöntője hengeres, pereme pedig bevágásokkal tagolt.

Nem szólva azokról az emlékekről, amelyek — mint látni fogjuk — úgy a bükki-, mint a tiszai-kulturában egyaránt otthonosak, az eddig ismertetett leleteket a *bükki-kultúra maradványainak, de mindenesetre azzal egyidejűeknek tartjuk*. E kultúra alföldi telepei közül ezidőszere a szakálhádi jutott a Tisza mentén a névadó területtől legtávolabb s a legközelebbi szarvasi²⁷ teleppel együtt ez a legdélibb. Hogy a kiöntős edények, amelyek tömegesebben éppen a bükki-kultúra II. periodusában fordulnak elő, itt is megtalálhatók, tudva azt, hogy e periodus emlékei Bodrogeresztúr egyes lelőhelyein²⁸ is megvannak, nem is lep meg bennünket, hiszen a régebbi emlékek — különösen ugyanazon kultúra keretén belül később is előfordulhatnak.

Elég nagy számmal vannak képviselve telepünkön a festett edénytöredékek is. A festés legtöbbször vörösszínű, ennek legkülönbözőbb ár-

²⁵ U. ott. XXXI. 6.

²⁶ U. ott: XXXI. 18.

²⁷ Dolgozatok VII. 64—65. és 71. l.

²⁸ Tompa: i. m. 22. l.

nyalataival. A festés technikája ugyanaz, mint a tiszai-kultúra I. periódusában; mindég bekarcolt vonalak között történt pseudo-festés. (VI. 4., 6., 11., 12., 18—22.). A technikai előkészítés néhány darabon igen jól megfigyelhető. Ezeket előkészítették ugyan a festésre, de mégis festés nélkül maradtak. Az előkészítés abból állott, hogy a festésre szánt vonalközöket finomabb iszapréteggel nem vonták be, hogy a festék a szemcsés anyagon annál jobban tapadjon, a festés nélkül maradó vonalközöket ellenben fényesre simították (VI. 7., 9., 10., 16.). Megtörtént, hogy a színezés két szomszédos vonalközre is kiterjedt (VI. 15., 17.). Néha csak az edényszájon körülmenő, keskeny szalagot festették (VI. 13.). Van olyan darabunk is (VI. 5., 14.), amelyen éppen e perem maradt eredeti színben s a festett szalag azzal többé-kevésbé párhuzamosan fut. Máskor az edényfalán szabálytalanul haladó szalagok vannak befestve, de mindenkör bekarcolt vonalak között (VI. 1., 4., 6., 11., 12., 18—22.), még akkor is, ha a bekarcolás alig vehető észre (VI. 8.). Van ezek közt sok igen kezdetleges darab, de néhányának gondos kivitele és ízléses mintája valóban figyelmet érdemel (VI. 2., 3.).

A festett töredékek legnagyobb részének alapanyaga szürke, vagy feketésszürke, de van sárgásszínű is. Egy töredékünkön (VII. 18.) az egész edény húsvörös festését állapíthattuk meg.

Vannak olyan töredékeink is, amelyeken a bekarcolt vonalvezetés festés nélkül fordul elő (3. kép 12., 13.).

Az egyik öblös edény (3. kép 13.). Jóliszapolt, barnás-szürkére égett. Kívül belől fényesre simították és oldalára három, párhuzamos meandroid vonalat karcoltak. Alólról felfelé bővül. Magassága 19, szája 24, feneke 10 cm.

A másik tál (3. kép 12.). Rosszuliszapolt, nem egyenletesen égetett, szürkésbarna színű. Oldalán két bekarcolt meandroid vonal van, amelyek egyik végükön harmadik vonallal összekötve, zárt dísz alkotnak. Oldala homorú. Lapos fenekén szabálytalan négyszögalakú bekarcolások vannak. Magassága 8, szája 19, feneke 8 cm.

E festett töredékeken kívül a *tiszai-kultúra I. periódusát* képviselik azok a szalag- és vonaldíszes töredékek, amelyeknek díszítése valamenynyí tiszamenti telepünkön otthonos (IV. 9., 11., 15., 17., 21., 36., VII. 1—7., 10., IX. 13.). Ugyanilyen díszítést látunk a, már a kiöntös edények során ismertetett, szópókás példánynál is (V. 6.), valamint egyik ép edényünkön (3. kép 11.).

Ez a poháralakú edényke nem finom iszapolású, de szépenkidolgozott és jólégetett. Színe téglavörös. Oldalát a szájpere és a fenék közelében kettősosztású, függőlegesirányú, bütykök díszítik. Bár az egész felület erősen kopott, a mélyebbbekarcolt vonalak és apró köröcskék jól láthatók. Fenekétől a szája felé szélesedik. Magassága 7·3, szája 9·5, átmérője 3·5 cm.

Ugyanennek a kulturának emlékei közé tartoznak a kökénydombi

telep anyagával teljesen egyező edényfülek és büttyökök, amelyeket a VIII. tábla 5., 9., X. 1—19., 21—30., XI. 1—3., 5—12., 15—29. képein mutatunk be. Egy részük, a borsodi telep²⁹ anyaga alapján, a bükk-kultúrával közös, mint ahogy nem lehet határozottan elválasztani a kiemelkedő vonalak mentén elhelyezkedő benyomott díszítéseket sem (VIII. 1—4.). E kultúrába tartozó edények fenéke rendszeren lapos (VII. 7., 8., 10., 18.), de akad talpcsöves töredék is (VII. 15.).

A még eddig nem említett, kiegészíthető edények új típusokat nem hoztak. Valamennyi díszítetlen:

a) Magas csésze (3. kép 8.). Finomaniszapolt, vöröses-sárgára ége-

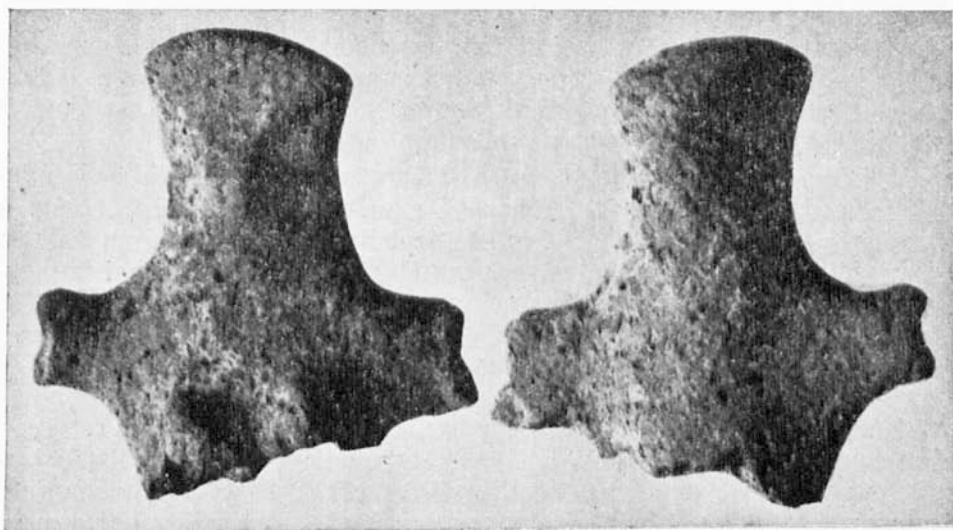

Abb. 4. kép.

tett darab, amelyet barna foltok tarkítanak. Kívül-belül fényesre van símítva. Magassága 13, szája 11, legnagyobb öblösödése 13, fenéke 5·5 cm.

b) Fületlen csésze (3. kép 7.). Finomaniszapolt, jólégetett, sárgás-barna színű, kívül belül egyformán fényesre símított darab. Szájperemét kis bevágások díszítik. Magassága 5·5, szája 11, fenéke 3·5 cm.

c) Csésze (3. kép 9.). Iszapolása és kidolgozása durva. Vöröses-sárgára égetett. Profilált fenéke kör alakú, de a szája ovális. Magassága 5·5, szája 9×10, fenéke 3·5 cm.

d) Tálacska (3. kép 5.). Jóliszapolt, feketés-szürkére égetett. Díszítése nincs. Fényes feketére símították. Magassága 3·5, szája 9·5, fenéke 4·5 cm.

e) Poháralakú edény (3. kép 3.). Jóliszapolt és -égetett, de ke-

²⁹ Tompa i. m. XXIII. tábla.

vésbé jól kidolgozott, sárgás-barna színű darab. Fenekétől szája felé bővül. Magassága 4·4, szája 5·8, feneke 3·0 cm.

f) Lapos tányérka. Valószínűleg gyermekjáték (3. kép 2.). Durvakidolgozású, rosszul iszapolt, szürkére égetett. Magassága 2·7, szája 7, feneke 3 cm.

g) Csésze (3. kép 4.). Finomaniszapolt, kívül fényesre símitott, barnás-sárgára égetett darab. Feneke kissé domború. Félmagasságában kihasasodik. Szájpereme kissé behúzott. Magassága 4·5, szája 6, legnagyobb öblösödése 7, feneke 4 cm.

Ebben az anyagban több szűrő és parázsborító (V. 7.) töredéket is találtunk. Több nehezeink van (V. 1—4.), amelyeknek formája a бүкки-kulturában előforduló darabokkal is közös.

Csonteszközeink közt lévő 7·5 cm hosszú szigony (V. 10.) közeli ronkát a bodrogkeresztúri telep anyagából ismerjük.³⁰ Ugyanitt, de a többi tiszamenti telepeken is megtaláljuk azokat a símitókat, lyukasztókat és bőrfejtőket, amelyek nálunk is előfordultak.

A köeszközök (V. 9., 12.) úgy a бүкки-, mint a tiszai-kultura anyagából ismeretesek. Az egyik diabasból, a másik kovaféleségből van. A sárgásfehér hydroquarcitból készült, szabálytalanalakú, 4 mm vastag, 3·5 cm széles és 5 cm hosszú csiszolaton (V. 13.) a fúrás nyomai is megállapíthatók. Valószínűleg ékszernek vagy amulettnek szánták. Ezek a közetek — mint ismeretes — a tokaji-hegységben fordulnak elő legtömegesebben s idekerülésük az itt eddig idegennek látszó бүкки emlékek és hatások útjára is fénytvet.

Négy idolunk van a telepről. Az egyik (V. 8.) eredete nem kétséges. Tiszai telepeinken a különböző kulturák anyagában is előfordul, de legnagyobb számban éppen a csókai telepről ismerjük. Hogy ide honnan került — az anyag még mindig feldolgozatlan lévén — egyelőre bajos megállapítani. Minthogy ott a vinčai és tordosi anyag is keveredik a tiszai kultura I. periodusának ismert anyagával.

Az erősen hangsúlyozott-köldökű idol (V. 11.) hovatartozása kétséges. Környékünkön eddig nem fordult elő. A harmadiknak csak két csonkán ábrázolt lába van meg, így róla nem sokat mondhatunk. (V. 5.).

A negyedik azonban (4. kép) sajtáságos fejformájával, arcábrázolásával és egész felépítésével legjobban az egyik vinčai régibbtípusú idollal mutat rokonságot,³¹ de bekarcolással ábrázolt hajával annál fejlettebbnek látszik. Közeli analógiáit Tordosról³² ismerjük s tiszai telepeinken kimutatható más vonatkozások miatt is, amelyre különösen a kökénydombi telep szolgáltatott úgy a kerámia, mint a köeszközök anyagában bőséges egyezéseket, *eredetét e helyeken kell keresnünk*, aminek a kronológia sem mond ellent. Ezt az eredetet támogatja a telepünkön előfordult díszí-

³⁰ Arch. Ért. 1927. 16. kép 8.

³¹ Arch. Ért. 1930. 46. kép.

³² U. ott 47. kép.

tett anyag egy része (IV. 23., 27., 29—35.) és a tömör, magas edénytalp (VII. 11., 17.) előfordulása is.

Az *aeneolitikum* néhány lyukasztott talpcsőtöredéken kívül, egy pár jellegzetes, féligátfúrt bütyökfüllel van képviselve (X. 30., 31., 32., 34., 35., XI. 4., 14.). Talán idetartozik az egyik mellékletnélküli zsugorított csontváz is.

1. sír. Fejjel délkeletnek, lábbal északnyugatnak irányított női csontváz. Délnyugatnak néz. Alsó lábszárai a térdtől kezdve hiányoznak. Valószínűleg gödörösás alkalmával bolygatták meg. Mélysége 65 cm volt.

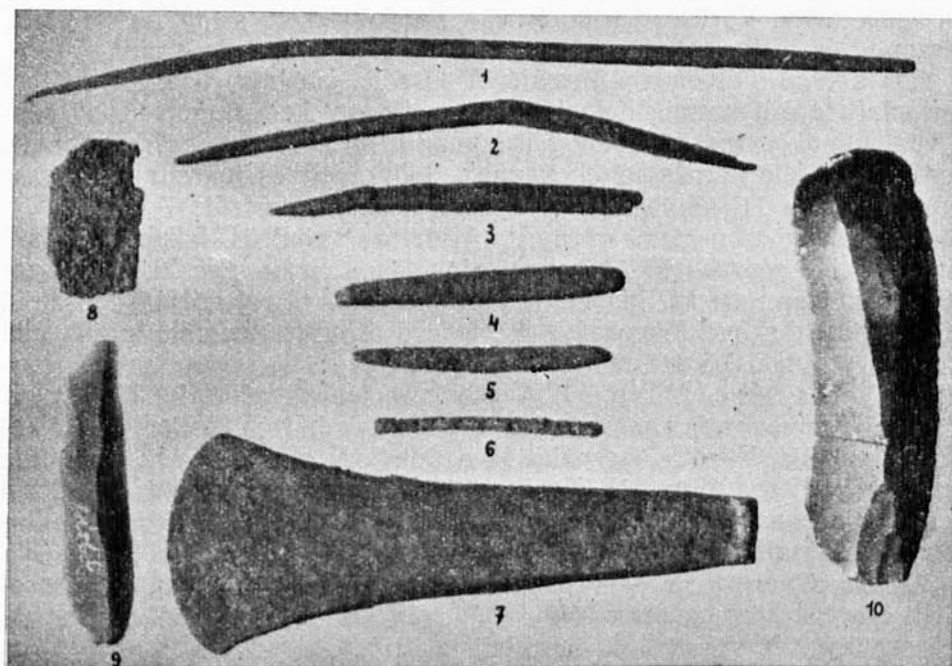

Abb. 5 kép.

A *rézkort* három sír képviseli és néhány szórványos lelet. A sírok közül kettőnek volt melléklete. Irányításuk és anyaguk megegyezik a kőtáparti temető sírjainak leletanyagával. Csupán annyiban van eltérés, hogy az egyik sírban ugyanolyan alakú rézvésőt is találtunk, mint amilyet Hajduszoboszló egyik sírjában is találtak.

A rézkori szórványos leletek közül azok az eszközök és töredékek érdemelnek említést, amelyek az 5. kép 1—6., 8. és 10. ábráin mutatunk be.

Összesen négy zsugorított csontvázat találtunk, amelyek közül csak kettőnek volt melléklete. Három egymáshoz aránylag közel feküdt, egy

azonban (1. sír) a telepnek távolabbeső részén. Éppen ezért tartjuk más korbelinek. Az egymáshoz közeli sírok, kétségtelenül rézkoriak.

2. *sír.* (Térképünkön 9.) 8 cm mélyen, jobboldalon fekvő gyermek-csontváz. Fejének irányítása a keleti iránytól 10 fokkal tér el észak felé. Észak felé néz. Teljes hossza 115, zsugorítva 86 cm. Mellékletei:

1. A koponya felett szürkészínű kovapenge (5. kép 9.). Hossza 6·7, szélessége 1·5 cm.

2. Három edény, amelyek a koponya előtt, egymásmellett állottak:

a) Csésze. Lapítottfenekű, félgömbös forma. A kotacparti rézkori temetőből előkerült edények c) csoportjába tartozik,³³ de bütyökfülek nincsenek rajta. Vöröses-barna, feneke szürkés-fekete színű. Vékonyfalú, jóliszapolt és jólégetett. Magassága 6·5, szája 13·5, feneke 9 cm.

b) Csésze. Félgömbös-formájú. Tipusa az előbbivel azonos. Szájpereme alatt, a két szembenfekvő oldalon egy-egy kettőstagolású, bütyökfül van. Mindkét fület függőleges irányban átfúrták. Színe szürkés-fekete, a szájszélek felé barnás foltok vannak. Jóliszapolt és jólégetett. Magassága 6·5, szája 11, gömbszelvényyszerű fenekének átmérője 7 cm.

c) Tejesköcsög alakú edény.³⁴ Alsórésze gömbös, felsőrésze kissé elliptikus-keresztmetszetű és hengeresformájú. Szája felé kissé összehúzó. Szájperemén két kis fül van. Kihasasadó részét bütykök díszítik. Szürkés-fekete színű. Magassága 19, feneke 6, felfelé szűkülő nyaka alul 10×10·5, szájánál 7·5×8 cm. Öblösödése 14 cm.

3. Lapos véső (5. kép 7.). A csontváz jobb kezénél feküdt. Egyik oldala teljesen lapos és síma, a másik domború és három keskenyebb, élbefutó lap tagolja. Foka a használattól, a domború oldal felé elgörbült. Éle köríves, kiszélesedő-formájú. Hossza 13, szélessége a fokánál 1·5, élénél 5 cm. Immár nagyszámú rézkori sírjaink közül egyelőre csak Hajduszoboszlóról ismerjük.³⁵

3. *sír.* Gyermeksír (Térképünkön 10.). Mélysége 22 cm. Az összedobált csontok közt egészen vékonyfalú, rézkorinak látszó edények apróra összetört és szétmállott darabjait találtuk.

4. *sír.* (Térképünkön 28.) 52 cm mélyen, jobboldalán fekvő gyermek-csontváz. Irányítása a 2.-éval egyező. Teljes hossza 76, zsugorítva 55 cm. Mellékletei: a csontváz előtt két kis edény.

a) Csésze. Félgömbösformájú, laposfenekű. Peremét, három helyen, két-két bütyök díszíti.³⁶ Barnás-szürke színű, de helyenként feketés-szürke foltok tarkítják. Magassága 7, szája 12, feneke 3·5 cm.

b) Csésze. Fordított csonkakúp alakú,³⁷ laposfenekű. Kidolgozása

³³ Dolgozatok IX—X. 67. lap; XVI. tábla 14.

³⁴ Analógiáját l. u. ott XV. 13.

³⁵ Jelentés Debrecen sz. kir. város múzeumának és közmívelődési könyvtárának 1928. évi működéséről 47. l.

³⁶ Tipusát l. u. ott XVI. tábla 3.

³⁷ L. u. ott XVII. 11.

durva. Oldalát kb. egyharmad magasságban bütyök díszíti. Sárgás-barna színű, feketés-szürke foltokkal. Magassága 7, szája 10, feneke 6 cm.

A sírokon kívül szórványos rézeszközök is voltak a telepen. Ezeket is az 5. képünkön mutatjuk be:

1. Réztű (1.). Hossza 20 cm. Négyszegletesre kalapált, kissé meghajlított példány. Egyik vége egészen hegyes, a másik is elvékonyodik. Átlagos vastagsága 4·5 cm.

2. Mindkét végén kihegyesedett rézeszköz (2.). Talán a Pusztai-Istvánházáról s más sírmezőkről is ismert rézkések kikalapálatlan nyersanyaga. Hossza 13 cm.

3—5. Valószínűleg ugyanilyen rendeltetésük lehetett azoknak a töredékeknek is (3—5.), amelyek közül az egyik 8·5, a másik 6·5, a harmadik 5·8 cm hosszú.

6. Ismeretlen-rendeltetésű, 3 mm vastag, 5·2 hosszú rézhuzal töredék. (6.)

7. Lapos rézdarab. Valószínűleg kés töredéke volt. (8.) Hossza 3·5, szélessége 2 cm.

8. Kovapenge. (10.) Színe szürkés-fekete. Hossza 10, szélessége 3 cm. Kisebb töredékek nagy számmal fordultak elő a telep minden részén. Feltűnően sok az obsidián.

Az a néhány *bronzkori* edénytöredék, amelyeket a VII. 9., 12., 13., 14., 16., a VIII. 7., 8., a IX. 1., 6., 9., 10., 11., 12., 15., a XI. 13., 21., és a XII. 1—11. képein bemutatunk, arról tanúskodnak, hogy a halom — már említett — lehordása alkalmával egy *késő bronzkori* telepet tettek tönkre, amelynek urnás temetkező helyét a tanya másik végén, a diófás beültetések állítólag meg is találták. Ennek a kultúrának emlékeit közvetlen a felszín alatt találtuk s csak kivételesen került egy-egy töredék a gödrök anyaga közé. A felszín alatt találtuk azt a három edénykét is, amelyek leírását az alábbiakban adjuk.

a) Füles gyermekjáték edényke. (3. kép 1.) Kidolgozása és iszapolása durva. Sárgás-barnára van égetve. Magassága 4·5, szájátmérője 4·5, feneke 2 cm.

b) Füles csésze (3. kép 6.). Jóliszapolt, szürkés-barnára égett, fényezetlen, de kívül-belül egyformán síma. Szalágfüle felett a szájpérem szögesen kiemelkedik. Feneke egészen síma. Magassága 5·0, szája 9, feneke 3·5 cm.

c) Füles bögre (3. kép 10.). Alulról kiindulva kettős csonkakúp, majd henger, a kihajló szájpéremnél ismét csonkakúpból összetett példány. Füle a szájpéremből indul és a legnagyobb öblösödésnél illeszkedik az oldalhoz. Finomaniszapolt, jólégetett, sárgás-barna színű. Magassága, szája és legnagyobb öblösödése 6·5, feneke 21·7 cm.

Az előadottakból világosan kitűnik, hogy telepünkön, ha stratigráfiaiilag nem is lehetett a különböző kultúrák anyagát elkülöníteni, a típusok alapján hat őskori kultúrát találtunk. A legrégebb a bükki-kultúra III. periodusának emlékeivel sok esetben azonos díszítési elemeket tartalmaz s ha azok egy része a kultúra egyéb anyagában idegen elemként van is jelen, egyidejűsége aligha vonható kétségbe. Egyes darabok a kultúra II. periodusának hatását is világosan mutatják. Az idetartozó egyes darabok a tiszai kultúra III. periodusának legjellegzetesebb díszítő elemének kiindulási pontját jelzik, amit egyébként a szalagdíszes kultúra legrégebb darabjain is megtalálunk. Hogy azonban nem tartoznak a tiszai-kultúra III. periodusába, azt az is bizonyítja, hogy annak jellegzetes eszköz készletéből és edényeiből egyetlen darabot sem találtunk, annak ellenére, hogy két nagy telepünk alig egy, illetőleg félkilométerre van ettől a teleptől.

A tiszai-kultúra I. periodusának és a vinçai és tordosi elemeknek egyidejűségét éppen a telepünkön együtt való előfordulás is igazolni látszik.

Határozottan külön választható az aeneolitikum, a rézkor és a késői bronzkor anyaga, amelynek emlékeit már láttuk. Mintegy betetőzi az egész települést, az az Árpád-kori temető, amelynek sírjait e kötet más helyén ismertetjük.

Banner János és Bálint Alajos.